

Kalandozások a Bihari-hegységben

A Fekete-Körös forrásvidéke

„A rézbányai vízijátékok”, avagy a Kataraktália, Czárán Gyula (1847 – Seprös – Arad megye – 1906 – Menyháza – Arad megye) Felső körútjának vízeséseit egyesíti gyöngyfüzér valóságát megcsillantó nemes fényeivel. A Biharmezői (Poiana) Fekete-Körös forrásáinak vidéke fehér foltként szerepelt az 1950-es évektől napjainkig (1990.) a turista társadalom térképein. A „nagybaráti”, pufajkás fennhatóság irányításával beindult uránbányászat miatt lezárt területen, engedély nélkül, csak az államtitok megsértésének vádjával lehetett kutakodni. Mióta szabad ország lettünk és a hasadó érc kitermelési önköltsége sokkal nagyobb lett a tiszta fém világpiaci áránál, az államtitok is átminősülhetett elhagyott, szétvert, omladozó és rozsdásodó ócskavas te-leppé, lidércesen tatóngó néma bányajaratok „zónájává”, mely nyílt sebként fekélyesedik a Nagy-Bihar nyugati, észak-nyugati lábainál. Talán egyik vidékünkre sem illenék jobban Czárán Gyula komor, anekdotikus helyzetképe:

Czárán Gyula

„Egyszer egy férj, kinek nagyon szép felesége volt, így sóhajtott fel: 'Az én feleségem a legszebb asszony a városban; csak egy hibája van: az, hogy az én feleségem!' Ennek a hegységnek is csak az az egy hibája van, hogy a mienk, hogy itt van nálunk. Ha kint volna az Alpések földjén, talán sokkal több figyelemre méltatnók és jobban ismernők.”

A múlt század elején a helyzet a valóságban már csak azért sem volt így szomorú, mert a nyilatkozó akkor már több mint egy évtizede dolgozott a Biharban hegyvidékeink szépségeinek feltárása és megismertetése érdekében, de szerénysége nem engedte, hogy saját munkáját méltassa budapesti hallgatóság előtt.

Schmidl A. Adolf dr. (Das Bihar Gebirge an der Grenzen von Ungarn und Siebenbürgen, Bécs, 1863.) és K. Nagy Sándor (Biharország, Nagyvárad, 1883.) leírásai nyomán, kezdetben csak rendszeretlenül bolyongó Czárán Gyula rendkívüli érzékeléssel fedezett fel és később, rá jellemző szakszerűséggel, tárt fel egy sor oly páratlan szépségű vidéket, melyben az általa Kataraktáliának vagy „Rézbányai vízijátékok”-nak nevezett tájegység kiemelkedik szépségével, vadságával és dimenzióival. Az addig, turisztikai szempontból terra incognita-nak számító környéken építette ki a Felső körutat is melynek átadására 1904. július 15-16-17-én ke-

rült sor. Czárán személyesen hívta meg Kolozsváron az Erdélyi Kárpát Egyesület vezetőjét az átadásra. Czárán a rangos vendégeit arról a helyről indította a Felső körút meglepetései felé, melynek hangulatos és tárgyyszerű bemutatását már K. Nagy Sándor is közzétette korabeli útleírásában: „Rézbányának szebb a vidéke, mint maga. Két részből áll: a hová elébb érünk, ez a két sor zsin-delyes házából alakult, 186 lakost számláló utca, melynek közepén végig foly a Körös, Rézbánya-falu s tart egészen az emeletes vendéglőig – e mellett pedig Rézbánya-város következik, melynek főutcája – a hol vannak szebb épületei, bányahivatala, postája és piaca – a Körös déli partján. Oly szűk hegykatlan ez s oly magas és merdek heggek emelkednek felette, hogy a főutcán teljes félévig nem látják a napot, – lemegy az október közepén, hogy majd csak a tavasz nyitán április közepén tekintsen be ismét ebbe a kellemes kis bányavárosba, melytől a zsinde-lyel s deszkával fedett házak egyszerűsége mellett sem lehet elvitatni a kellemes, városias külsőt, annyival inkább, mert főutcája közeve van s már 1501-ben is város volt, bár lakosainak száma – kik felerészben németek – ma sem haladja meg a 624-et, arany és ezüst bányái pedig már 1342-ben virágoztak.”

Arany- és ezüsbányái mellett, melyeket már 1270-ben említenek, híresek voltak még a réz és ólom lelőhelyei is. Ezek mára már nagyrészt kimerültek vagy kitermelésük nem gazdaságos. Hegyeiben a leg-ritkább ásványok és ércek is megtalálhatók. Egyesek, mint például a molibdén a mai napig kitermelés tárgyát képezik. Annak ellenére, hogy az ötvenes években egy egész települést, Diófást (Nucet), fejlesztették fel az uránérc feldolgozására és dúsítására, az érc szegénysége és a kitermelési költségek magas volta miatt ez az iparág szinte teljesen visszafejlődött, megrendítve ezzel az egész környék gazdasági potenciálját és stabilitását. Czárán Gyula minden erőfeszítése ellenére a terület elszigeteltsége, és a nehéz környezeti feltételek miatt is a Körösköz-mezőnél (Íntre-Crisuri) található Szélső- és Bihar-patakok vízesései majdhogyan feledésbe me-

rültek, kevesen ismerték és járták a kiépített czáráni utakat, melyeket a meredek lejtők puhább talaján lefutó vizek elég hamar megrom-gáltak és el is tűntek. A II. világ-háborút követően, a már említett politikai, gazdaságpolitikai okok valamint az uránbányászat körüli államtitkolódzás szigorú előírásai miatt a Rézbányai-Körös és a Pojánai-Körös teljes vízgyűjtő medencéjét lezárták a be nem avatottak, így a turisták előtt is. Kevesen voltak, akik ide bemerészkedtek vagy engedélyt kaptak pl. a Bihar-kapu meglátogatására. Ily körülmények között érthető az a lelkesedés és áhítat, mellyel 1990 után fogadhattuk dr. Mátyás Vilmos (1911–1986) utolsó, posztumusz munkáját a Bihar-hegység turistakalauzát (Budapest, 1988.) A könyvek Gyurich László jóvoltából kerültek el Erdélyi Kárpát Egyesület-hez, ahol ki is osztották azokat. Mátyás Vilmos munkássága, erdőlátó tudása és elkötelezettsége tökéletesen és szívósan kapcsolódott nem csak a harmincas évek dinamikus, turistautakat alkotó lendületéhez, hanem élete végéig kísérte minden tettét és gondolatát. Turistakalauzában nem csak vázolta az Alsó-, Középső- és Felső körutakat, hanem pontos vízrajzi térképeket is mellékel. A kalauz post mortem megjelenése után egyértelművé vált számunkra, hogy további kutatásokat támogató alaplőről van szó.

A Kataraktáliához való közlekedésünkben döntő szerepet játszott 1998 nyarán egy szerencsés, baráti adományozás.

A Magyar Természetbarát Szövetség meghívására és anyagi támogatásával éppen a fonyódligeti nemzetközi ifjúsági táborban vakációztattunk tizenhárom 5–8. osztályos, erdélyi, román és magyar diákot a Balaton partján, amikor Kalmár László, a vendéglátó szervezet szakmai titkára és turista barátom, egy kis csomagot nyújtott át táborozásunk tizedik napján: „Szeretném a «Czárán Gyula» Alapítványnak ajándékozni ezeket a képeket. Bihari vízeséseket ábrázolnak. Az Ecserin vettem. Nálatok jó helyen lesz!” A csomagból tíz darab, A/4-es méretű, megsárgult kartonlapra ragasztott, 12 cm x 17 cm méretű, fekete-fehér kép került elő, melyek láttán valami titokzatos megérzéstől vezérelve csak ennyit mondtam: „Laci, azt hiszem nem is tudjuk még, hogy mit tartunk a kezünkben.”

A Várad felé vezető úton újra és újra felvillantak előttem az eddig még soha nem látott vízesések ismeretlen képei. Az Apród, az Amazon, a Bellavista, a Menyasszonyfátyol a schleppel, az Ezüstlétra, a Potya, a Nepomuk és a Bihar ismeretlenbe hívó zúgásai izgalmas nyomozás eseményeit vetítették előre. Itthon, évtizedek alatt felgyűlt könyvtáratemet bogarászva, bukkantam rá az EKE Erdély (1904.) című folyóiratában az adomány egyik képének a másolatára. Heureka! A Bellavista-vízesés fotójáról van szó, melyet senki más nem készíthetett, mint az EKE híres, profi fotográfusa, dr. Ruzitska Béla, aki tagja volt a fenti turistautakat átvevő bizottságnak és már azelőtt is több alkalommal készített fényképsorozatot Czárán Gyula kirándulásain és útjain. Az 1904-ben készült Ruzitska-képek vizuális információival és Mátyás Vilmos kalauzának víz- és helyrajzi térképével tarsolyunkban elindultunk újra felfedezni és diapozitívokban megörökíteni elődeink elfelejtett útjainak páráshelleteit.

A Nagyvárad (Oradea)–Déva (Deva) műutat elhagyva, mintha csak az időben haladtunk volna vissza. Elben a régióban az elszigetelt települések magányánál már csak az országút kátyúi lehetnek nagyobbak.

Törökvilágból örökölt tornyával Lehecsény (Leheceni), és Vaskohszeleste (Sáliste de Vascáu) híres, század eleji fazekasságának kemencéi már beleroggyantak az út porába. A biharmezői (Poiana) bányászatnak csak írott emlékei maradtak. Történt ugyanis, hogy: „A Körös több völgyeket futván be, a hegyek fenekéin öregbedik, magával aranyfövenyt visz és minél tovább foly, annál gazdagabb. Midőn már Pojána faluig folyt, oly gazdag arannyal, hogy a legeggyűbbeket is arany fűvényének kikeresésére csalogatja s tudgyák is annak módját.” (Vályi András: Magyarország Leírása, Buda, 1796.) A biharmezői aranymosás az aranycsibéit terelgető anyjokkal együtt szállt el más vidékekre s mára talán még a legenda is feledésbe merült: „A kapzsi bányafőnök a vallásos munkásokat, azok akarata ellenére, Husvét vasárnapján is dolgoztatni akarta. Az erőszaknak és fenyegetésnek engedőket a tárnák előtt szokatlan látvány fogadta: a bejáratnál földig érő haját fésülő nő állta el aranycsirkével az utat. A megszeppent bányászok visszahúzódtak a kísérteties látvány hatására, de uruk szitkokat szórt fejükre s ünnepjükre. Erre menydörgés szerű moraj kíséretében megnyílt a föld, kékessárga láng csapott fel s az asszony nyolc aranycsirkéjével együtt elszállt vele Verespatak felé. A kilencedik, szánta aranycsirke felszaladt a Bihar oldalára a «Sub Koszte lui Biheri» völgybe és ott bebújt a föld mélyébe.” Azóta nem találtak aranyat a pojánaiak, de annál többet a verespatakiak. A szánta csirke nyomában még feltártak egy aranybányát, mely hamar kimerült. Az elhagyott járat száján a Fekete Körös-patak vize tör a felszínre.” Biharmező széles völgyét elhagyva a szekérút egyre közelebb simul az aranyos patak gyötrődő hajjához, mígnem egyszer csak el nem akad Körösköz-mező (Íntre Crisuri) bányájának várkapu szerű bejáratánál. A Rézbányáról furakodó és Avram Iancura átbújó kvasvút töltése előtt, a Szélső-, Bihar- és Holló-patakok összeömlése látja el friss vízzel a képzeletbeli várarkot. Már első jelenésük alkalmával

megtudtuk az éppen ügyeletes, mindenkori bányaórtól, hogy mi, szabad országunk fiai, oda mehetünk, ahová akarunk, de ne fényképezzük az őrzés tárgyát, mert ez szelíd lelkiületű emberünk állásába kerülhet.

Miután egyértelműen kifejtettük, hogy nem holmi ellenőrzés miatt tesszük tiszteletünket, hanem hőbortos kedvtelésünknek áldozunk, régi ismerősökhöz hasonlóan köszöntünk el és indultunk utunkra. Az 1999-es nyár folyamán, többszöri kiszállásainkon, felszedeggettük a vad vizek eséseinek gyöngyeit és bejártuk daliás idők czáráni útjait.

A Ruzitska-képanyagot egy olyan diapozitív sorozattal egészítettünk ki, mely tartalmazza nemcsak a Bihar-, hanem a Szélső-patak vízesései között (Piculák, Két fél-esés, Pongrác-Szervác-Bonifác, Olvasó) a monumentális sziklatörésszerű Szentháromság ágait is. Ezzen a helyen bukna alá a Fontinyel és a Hotorán vizei a mély szakadékba. A bal oldali ág 50-60 méter, míg a jobb oldali 40 méter magasról zuhan a mederbe. Középen a Hotorán esése kb. 80 méter s

ezzel a Nagy Phaetont maga mögé utasítva, tartja a Bihar-hegységben a magassági csúcst (szerző megj.). Megtaláltuk azt a helyet is, ahonnan „a velük ép szemben kirúgó sziklaerkélyről egy hatalmas egész-szé össze olvadva, egyetlen nagyszerű vízijátékot, egy képet alkotva látható egyszerre mind a három, – Plitviczát jutatva önkénytelenül a néző eszébe” és azt az embert, Czárán Gyulát, kire minden alkalommal, talán saját gondolataival lehetne a legszebben emlékezni:

„...nem szabad az embernek – kultúrájában és ennek haladásában elbizakodva – magát a természettől végkép elszakítani, s nem szabad azzal minden összeköttetést felbontani: hanem ellenkezőleg, testi-lelki parancsoló szükség az Édesanyánkkal az érintkezést mindig fenntartanunk. És mi volna erre jobb és könnyebb mód, mint a természet szépségeit feltárni, megismertetni, azokkal foglalkozni, behatásuknak kedélyünket átengedni, s e benyomásokat gondolat és érzésvilágunk bővítésére és kimélyítésére felhasználni?”

Egri Ferenc

Meghívó

„A BIHAR-HEGYSÉG TERMÉSZETI CSODÁI: A FEKETE-KÖRÖS FORRÁSVIDÉKE”

című diavetítéses előadásra

Helyszín: Lencsési Községi Ház, Békéscsaba, Féja Géza tér 1.

Időpont: 2004. március 06. (szombat) 17.00 óra

Előadó: Egri Ferenc

A Csabai Bihargók Turista Egyesület nevében szeretettel meghívjuk előadásunkra, ahol Egri Ferenc, a nagyváradi Czárán Gyula Alapítvány Elnöke, a Bihar-hegység egyik legkiválóbb ismerője, a hegység legszebb tájait mutatja be. Az előadás bevezetéseképpen a Csabai Bihargók Turista Egyesület röviden ismerteti éves túraprogramját. A részvétel ingyenes.

Internet: www.tar.hu/csabaibihargok,
www.hirek.ro/csabaibihargok

e-mail: csabaibihargok@freemail.hu **Tel.:** 06-70-297-2466